

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІЙНИ

ПОПАДИНЕЦЬ Назарій Миколайович

доктор економічних наук, старший дослідник, заступник директора з науково-педагогічної роботи, професор кафедри економіки і маркетингу,

Навчально-науковий інститут просторового планування та перспективних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»,

старший науковий співробітник відділу регіональної економічної політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України»

<https://orcid.org/0000-0002-7556-6135>

popadynets.n@gmail.com

ГРУШИЦЬКИЙ Олег Мирославович

аспірант

Львівського національного університету імені Івана Франка,

<https://orcid.org/0009-0009-4209-7588>

olehgru@gmail.com

У статті розглянуто питання розвитку підприємств аграрної сфери та можливостей відновлення їх діяльності після впливу дій країни агресора на території на яких вони здійснювали свою діяльність. Досліджено, що ефективне функціонування сфери сільського господарства залежить від ряду факторів, які виникають в залежності від можливого настання природних чи виробничих ризиків, які в значній мірі не залежить від аграріїв, однак напряму впливають на результат діяльності аграрних підприємств. Визначено основні проблеми, які впливають на розвиток аграрної галузі в час війни, а саме: окупація територій України, знищення чи пошкодження сільськогосподарської техніки аграріїв, недостатня кількість палива через військові дії у березні – травні 2022 року, відсутність висококваліфікованих працівників на територіях дотичних до зони розмежування, труднощі імпортування насіння у 2022 році, порушення логістичних маршрутів у країни Європи, США, Африки та Індії в які відбувся основний експорт продукції. Розглянуто основні інтернет-портали, в які можна вносити основні збитки, яких зазнали фізичні та юридичні особи від дій агресора. Сформульовано низку пріоритетів для розвитку сільськогосподарського бізнесу в різних регіонах України під час воєнного та післявоєнного періодів. Запропоновано основні заходи для успішної реалізації пріоритетних завдань з розвитку аграрних підприємств та фермерських господарств: залучення додаткових внутрішніх і зовнішніх інвестицій у створення нових та розвиток існуючих виробництв переробної ланки агробізнесу, розвиток нових зовнішніх логістичних маршрутів через країни Європейського Союзу для експорту сільськогосподарської продукції, активізація дипломатичних переговорів для збільшення квот на експорт усіх груп продукції сільського господарства на ринки Європейського Союзу, формування нової сприятливої законодавчої бази для реалізації інвестиційних проектів у сфері відновлювальної енергетики та інших галузей, пов'язаних із сільським господарством, кредитування будівництва підприємств переробної промисловості для створення доданої вартості і переходу з країни експортера сировинної продукції на експортера готової продукції до країн Європи та США.

Ключові слова: аграрні підприємства, сільськогосподарська техніка, інвестиції, кредити, гранти, військові дії.

TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE AGRARIAN SPHERE OF UKRAINE DURING THE WAR

POPADYNETS Nazariy

Lviv Polytechnic National University,
Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine

HRUSHYTSKYI Oleh

Ivan Franko National University of Lviv

The article examines the issue of the development of agrarian enterprises and the possibility of resuming their activities after the impact of the actions of the aggressor country on the territory where they carried out their activities. It has been investigated that the effective functioning of the agricultural sector depends on a number of factors that arise depending on the possible occurrence of natural or industrial risks, which largely do not depend on farmers, but directly affect the results of agricultural enterprises. The main problems that affect the development of the agricultural industry during the war are identified, namely: the occupation of the territories of Ukraine, the destruction or damage of the agricultural machinery of farmers, insufficient fuel due to military operations in March - May 2022, the lack of highly qualified workers in the territories adjacent to the demarcation zone, difficulties in importing seeds in 2022, disruption of logistics routes to countries in Europe, the USA, Africa and India, to which the main export of products took place. The main Internet portals where the main damages suffered by natural and legal entities from the actions of the aggressor can be submitted are considered. A number of priorities for the development of agricultural business in different regions of Ukraine during the war and post-war periods have been formulated. The main measures for the successful implementation of priority tasks for the development of agricultural enterprises and farms are proposed: attraction of additional internal and external investments in the creation of new and development of existing productions of the processing link of agribusiness, development of new external logistics routes through the countries of the European Union for the export of agricultural products, activation of diplomatic negotiations to increase the quotas for the export of all groups of agricultural products to the markets of the European Union, the formation of a new favorable legislative framework for the

implementation of investment projects in the field of renewable energy and other industries related to agriculture, lending for the construction of processing industry enterprises for the creation of added value and the transition from the country of the exporter of raw materials to the exporter of finished products to the countries of Europe and the USA.

Keywords: agricultural enterprises, agricultural machinery, investments, loans, grants, military operations.

ПОПАДИНЕЦЬ, Н., & ГРУШИЦЬКИЙ, О. (2023). ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІЙНИ. *Development Service Industry Management*, (3), 183–188. [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3\(27\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3(27))

POPADYNETS, N., & HRUSHYTSKYI, O. (2023). TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE AGRARIAN SPHERE OF UKRAINE DURING THE WAR. *Development Service Industry Management*, (3), 183–188. [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3\(27\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-3(27))

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Війна російської федерації про Україну вплинула на усі галузі промисловості в країні, однак однією з галузей, яка постраждала найбільше є аграрна. Сільськогосподарські підприємства на сході та півдні країни втратили за короткий термін усі земельні угіддя та в значній мірі сільськогосподарську техніку, яку не вдалося вивезти із зони бойових дій.

Сільськогосподарські землі займають 68,5% всієї території країни, що робить галузь сільського господарства однією із основних в державі та робить підприємства аграрної сфери важливим елементом в післявоєнному відновленні України.

В той же час забруднення сільськогосподарських угідь та знищення тисяч одиниць техніки ставить на перше місце питання інвестицій в аграрну галузь та пошуку грантових та кредитних ресурсів як для фермерів, так і для великих агрохолдингів, які в зв'язку з воєнними діями втратили значну частину свого майна та земель.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблемами функціонування сільськогосподарських підприємств в період воєнних дій в державі та можливостями їх розвитку через залучення інвестицій займається ряд вітчизняних вчених, а саме Бечко П. К., Пташник С. А., Лиса Н. В., Нагорна Ю. І. [1], Білоченко А. [2], Громов О. [3], Іщенко Я. П. [4], Лучечко Ю., Гордійчук А. [5], Макалюк І.В., Кашпуренко Т., Баранніков М. [6].

Зазначені вчені розглянули такі питання як можливості розвитку малого бізнесу в аграрній сфері, можливість забезпечення аграріїв кредитними коштами, самого впливу війни на розвиток аграрного сектору. Однак, вченими не повністю вивчено питання відновлення діяльності аграрних підприємств в період невизначеності, та можливості фінансування таких аграріїв за рахунок інвестиційної діяльності, яка повинна бути продумана на рівні Уряду починаючи від розмінування територій і закінчуючи вкладеннями у нову сільськогосподарську техніку на заміну знищеної чи втраченої та забезпечення умов проживання для мешканців, які повинні повернутися на території для забезпечення робочих місць як у аграрній, так і інших галузях.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження основних проблем розвитку підприємств аграрної сфери в період воєнних дій в країні та можливостей їх подолання.

Виклад основного матеріалу

Аграрна галузь є системою взаємопов'язаних суб'єктів господарської діяльності на основі взаємовигідного співробітництва в галузі ресурсопостачання, виробництва, збуту, розподілу сільськогосподарської продукції та спільного технічного забезпечення процесів діяльності, що характеризується суспільним поділом праці й прискоренням відтворювальних процесів у аграрній справі.

В сьогоденних умовах функціонування основними суб'єктами господарювання в системі сільськогосподарського виробництва є великі агрохолдинги та сімейні фермерські господарства, які виробляють, зберігають, займаються збутом власної продукції та ресурсним забезпеченням сільського господарства.

Ефективне функціонування сфери сільського господарства залежить від ряду факторів, які виникають в залежності від можливого настання природних чи виробничих ризиків, які в значній мірі не залежить від аграріїв, однак напряму впливають на результат діяльності аграрного підприємства та можливості забезпечити запланований ним результат для ефективного ведення господарської діяльності в майбутньому. Військова ситуація в країні напряму впливає на розвиток агропромислового комплексу та спричиняє ряд ризиків, які в опосередкованій чи повній мірі впливають на результати діяльності підприємств аграрної сфери.

В час воєнних дій основними проблемами, що впливають на розвиток аграрного бізнесу є:

- Окупація територій, в тому числі і сільськогосподарських земель. Значна частина територій, які на початок 2022 року були захоплені зараз деокуповані, однак не усі сільськогосподарські землі і на

сьогодні придатні для використання (рис. 1), що не дозволяє сільськогосподарським підприємствам, особливо в східних та південних областях проводити свою діяльність.

Рис. 1. Недоступні землі, як наслідок військової агресії російської федерації, у розрізі областей, станом на лютий 2023 року
Джерело: [7]

Якщо брати деокуповані території Київської, Житомирської, Чернігівської областей, то розвиток аграрного бізнесу уже майже в повній мірі відновив свою діяльність на сільськогосподарських землях цих регіонів, такі дії стали можливими завдяки розмінуванню територій та забезпеченню контролю над кордонами з республікою Білорусь.

Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська та Сумська області знаходяться під постійним тиском через зону розмежування військових дій на їх територіях та постійні обстріли, що не дозволяє в повній мірі відновити розвиток аграрного бізнесу та несе постійну небезпеку для проведення сільськогосподарських робіт, так як ряд територій і надалі є замінованими, також на них присутні нерозірвані ракети, міни, боєприпаси, які несуть небезпеку як для працівників аграрних підприємств, так і для сільськогосподарської техніки.

- Знищення техніки. На початку повномасштабного вторгнення, початок якого став несподіванкою для аграрних підприємств, було знищено значну кількість одиниць сільськогосподарської техніки, в тому числі і дороговартісної, такої як комбайни, трактори та самохідні обприскувачі. Більшість сільськогосподарської техніки аграрні підприємства купували за грантові чи кредитні кошти і на сьогодні не мають можливості інвестувати власні фінансові ресурси в нову чи вживану техніку для виконання сільськогосподарських робіт. Знищена та понівечена техніка в багатьох випадках не підлягає відновленню, або ж можливі дороговартісні та довготривалі в часі ремонти, що не дає змоги використовувати її в короткостроковій перспективі, а відтак аграрні підприємства зазнають значних збитків і через неможливість виконувати сільськогосподарські роботи.

- Недостатня кількість палива через військові дії у березні – травні 2022 року, що в значній мірі не сприяло розвитку аграрної галузі. Аграрна газуль є високозатратною галуззю з використання паливно-мастильних матеріалів, так в даній галузі використовується понад 25% від загальних потреб дизельного палива в державі. На початку 2022 року виникли значні проблеми із наявністю палива в державі, також відбулося значне підвищення цін на паливно-мастильні матеріали, що негативно позначилося на собівартості продукції та можливості вчасно виконати поставлені перед аграрними підприємствами завдання.

- Відсутність висококваліфікованих працівників. Военні дії в значній мірі вплинули на внутрішню та зовнішню міграцію населення країни, так частина людей в першу чергу із прифронтових територій переїхала в «тилові» області, а інша частина виїхала закордон, що спричинило проблеми із забезпеченням аграрних підприємств сільськогосподарськими працівниками, особлива проблема виникла із

висококваліфікованими агрономами, водіями сільськогосподарської великогабаритної техніки, технологами. Проте, відчувається нестача і робочої сили низької кваліфікації в усіх областях країни, що в значній мірі зв'язано із мобілізаційними діями та обороною держави.

- Труднощі імпортування насіння у 2022 році пов'язані в основному через невизначеність в державі і нерозуміння організації окремих процесів. В тому числі і імпорту сировинних продуктів з Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки (в перші місяці війни весь імпорт очікував розвитку подій, що заставило використовувати нищої якості сорти насіння, але заготовлені українськими виробниками).

Відсутність достатньої кількості добрив та різке здорожчання ціни на агрохімічні засоби. Недостатня кількість імпортованих агрохімічних засобів спричинило ситуації, при якій агровиробники не мали змоги в повній мірі в 2022 році забезпечити оброблення власних полів, що спричинило втрату частини продукції. За звітом Мінагрополітики, станом на 14 березня 2022 р. загальна потреба в добривах була покрита на 84%, а у засобах захисту рослин, лише на 54%.

- Порушення логістичних маршрутів у країни Європи, США, Африки та Індії. Експорт сільськогосподарської продукції з України відбувався в значній мірі через торговельно морські порти Чорного та Азовського морів, які російська федерація в перший рік війни постаралася взяти під свій контроль через перекриття каналів проходження великогабаритних суден.

В грошовому вимірі основними імпортерами української сільськогосподарської продукції є (дані на 2021 рік (довоєнний)):

- Країни Азії – 13,7 млрд дол США (47,7% від загальної виручки);
- Європейський Союз – 8,3 млрд дол США (28,9%);
- Країни Африки – 3,5 млрд дол США (12,3%);
- Індія – 1,9 (6,5%);
- Країни колишнього СРСР (крім Балтії) – 1,3 (4.6%).

Основними продуктами, що експортувалися до війни в країні були: зернові та олійні культури, різні олії, залишки харчової і переробної промисловості, а також м'ясо та субпродукти.

Через неможливість експортувати продукцію лише у 2022 році на світовий ринок вже не потрапило 7 млн. тонн пшениці, 14 млн. тонн кукурудзи, 3 млн. тонн соняшникової олії і 3 млн. тонн соняшникової макухи, а також інших культур, що призвело до їх здорожчання на світовому ринку та загострення провольчої кризи в таких країнах Африки.

20 березня 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив Постанову №326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», якою визначив напрямки шкоди та збитків завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, за які повертатимуться кошти як юридичним, так і фізичним особам. До числа зазначених напрямків увійшло 15 пунктів, саме [8]:

- 1) людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати;
- 2) економічні втрати, пов'язані з людськими втратами;
- 3) військові втрати;
- 4) втрати, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, боротьби із злочинністю, забезпеченням безпеки дорожнього руху;
- 5) втрати житлового фонду і об'єктів житлово-комунального господарства;
- 6) втрати земельного фонду;
- 7) втрати лісового фонду;
- 8) втрати надр;
- 9) втрати акваторії;
- 10) збитки, завдані природно-заповідному фонду;
- 11) втрати інфраструктури транспорту, телекомунікаційної мережі і зв'язку;
- 12) втрати енергетичної інфраструктури;
- 13) втрати культурної спадщини;
- 14) економічні втрати підприємств;
- 15) втрати установ та організацій.

Для забезпечення завдань, які постали після прийняття постанови було розроблено ряд інтернет-порталів, на яких можна залишити інформацію про втрати, які зазнали аграрні підприємства від військових дій росії проти України. Основними з таких порталів є:

1. Створена ГС «Всеукраїнська аграрна рада» за підтримки Програми USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО) мапа руйнувань агросектору з метою висвітлення реальних збитків українського агросектору, та допомоги агровиробникам на етапі документування воєнних злочинів, скоєні проти їх Підприємств (<https://www.agrirecovery.com.ua>).

2. Портал створений за ініціативи Офісу Президента України, Мін'юсту, Офісу Генерального прокурора України, Мінцифри, Представництва Президента України в АР Крим та Київської школи економіки, призначений для документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Усі докази

використовуватимуться для притягнення росії до відповідальності в Міжнародному кримінальному суді в Гаазі, Європейському суді з прав людини, спеціальному трибуналі після його створення (<https://dokaz.gov.ua/>).

3. Створений Офісом Генерального прокурора для належного документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних російською армією в Україні (<https://warcrimes.gov.ua/>).

4. Створений Київською школою економіки спільно з Офісом Президента України та Міністерством економіки України (проект «Росія заплатить») (<https://damaged.in.ua/>).

5. Застосунок «Дія», через який можна подати інформацію про пошкоджене житло.

Варто зауважити, що усі інтернет-портали є не повними і в майбутньому будуть потребувати об'єднання в єдиний реєстр, однак їх наявність на сьогодні дає змогу задокументувати основні злочини російської федерації та порахувати втрати України та її народу від військових злочинів країни-агресора.

Враховуючи зазначені тенденції та проблеми, які сформувалися для подальшого розвитку аграрних підприємств можна сформулювати низку пріоритетів для розвитку сільськогосподарського бізнесу в різних регіонах України під час воєнного та післявоєнного періодів [1]:

- Для регіонів Західної України пріоритетом є максимальне збільшення обсягів виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції, особливо рослинництва, щоб компенсувати збитки господарств Східної та Південної України. Для зростання обсягів виробництва аграрним підприємствам та фермерам необхідні інвестиційні ресурси в новітні технології та сільськогосподарську техніку. На сьогодні забезпечення такими коштами можливе через грантові програми ЄС та США та кредитні ресурси як від держави, так і міжнародних партнерів.

- Для регіонів Центральної України важливо підвищити обсяги виробництва продукції до рівня 2021 року і вище, зокрема продукції рослинництва. На сьогодні держава забезпечила повне розмінування та очищення від небезпечних елементів сільськогосподарські поля в даних регіонах, тож основою є відновлення пошкодженої техніки та отримання коштів на такі дії та придбання нової.

- Регіонам Північної України необхідно відновити обсяги виробництва рослинництва і тваринництва до рівня 2021 року в господарствах різних категорій, які далеко від кордонів з країнами-агресорами.

- Для регіонів Південної України важливо збільшити виробництво на територіях, не окупованих агресором, а також відновити виробництво на територіях, які були звільнені від агресора, зокрема у Херсонській і Миколаївській областях. Для нарощення виробництва необхідні значні капіталовкладення в розмінування сільськогосподарських земель та придбання нового складу техніки на заміну знищеної країною-агресором. В основному на повне відновлення можна сподіватися за кошти, які будуть надані в вигляді репарацій від російської федерації, на сьогодні ж можливе лише часткове відновлення завданої аграріям шкоди.

- Для регіонів Східної України важливе розмінування територій та відновлення посівних площ, а також відновлення виробництва до попереднього рівня у господарствах різних категорій, які знаходяться далеко від кордонів з країнами-агресорами. Основою для розвитку сільського господарства та аграрних підприємств є очищення земель від вибухонебезпечних предметів. Вкладання грантових коштів в розвиток аграрної галузі на цих територіях на сьогодні є неможливим, кредитні ресурси також не передбачаються на східні території, через їх наближеність до лінії розмежування.

В час воєнних дій в країні значне місце займають так звані «тилові» території, а саме західна та центральна Україна, яка на сьогодні має можливість розвивати усі галузі виробництва та стає основою продовольчої безпеки як для країни, так і для світу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Для успішної реалізації цих пріоритетних завдань можна запропонувати наступні ключові заходи:

- Активне залучення додаткових внутрішніх і зовнішніх інвестицій у створення нових та розвиток існуючих виробництв переробної ланки агробізнесу за допомогою державних програм підтримки та податкових пільг для інвесторів;

- Розвиток нових зовнішніх логістичних маршрутів через країни Європейського Союзу для експорту сільськогосподарської продукції;

- Активізація дипломатичних переговорів для збільшення квот на експорт усіх груп продукції сільського господарства на ринки Європейського Союзу;

- Формування нової сприятливої законодавчої бази для реалізації інвестиційних проектів у сфері відновлювальної енергетики та інших галузей, пов'язаних із сільським господарством.

- Кредитування будівництва підприємств переробної промисловості для створення доданої вартості і переходу з країни експортера сировинної продукції на експортера готової продукції до країн Європи та США.

Ці заходи сприятимуть швидкій компенсації втрат сільськогосподарського сектору в регіонах, що постраждали від воєнних дій та відновленню міці аграрних підприємств. Нові робочі місця стануть чинником повернення людей, що імігрували з територій де проходять бойові дії чи наближених до них територій.

Інвестування аграрної галузі може стати основою для відновлення та розвитку держави та зростання її економічної спроможності.

Література

1. Бечко П. К., Пташник С. А., Лиса Н. В., Нагорна Ю. І. Методичні підходи щодо податкового стимулювання суб'єктів аграрного бізнесу. Збірник наукових праць Уманського націон. ун-ту садівництва. 2022. Вип. 101(2). С.164-172.
2. Білоченко А. Кредитування аграрного сектору України в умовах війни. Економіка та суспільство. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3>.
3. Громов О. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. Урядовий кур'єр. 2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>.
4. Іщенко Я. П. Забезпечення інформаційної функції управління аграрним бізнесом в умовах воєнного стану: особливості бухгалтерського обліку й оподаткування. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. No 1. С. 37-55.
5. Лучечко Ю., Гордійчук А. Регіональні тенденції і пріоритети розвитку аграрного бізнесу в Україні у період війни. Економічний форум, 2023, Вип. 1(3), С. 22-28.
6. Макалюк І.В., Кашпуренко Т.О., Баранніков М.О. Становище підприємств аграрного сектору України в умовах війни: фінансово-інвестиційні аспекти. економіка та суспільство. 2023. Випуск 43. Електронний ресурс: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/8108b9e8-d454-407b-85a4-26524c531700/content>
7. Попадинець Н.М. Внутрішній ринок продукції аграрного сектору: механізми ефективного розвитку. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми ефективного розвитку прикордонних територій. 2014. Вип. 4(108). С. 191-198.
8. Попадинець Н. М. Конкурентоспроможність продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках. Молодий вчений. 2015. №2. С. 1330-1333.
9. Міністерство аграрної політики та продовольства України (2023). Державна підтримка. 09.05.2023. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka>
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» №326 від 20.03.2022 року

References

1. Bechko P. K., Ptashnyk S. A., Lysa N. V., Nahorna Yu. I. Metodichni pidkhody shchodo podatkovoho stymuliuvannya subiektiv ahrarnoho biznesu. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho natsion. un-tu sadivnytstva. 2022. Vyp. 101(2). S.164-172.
2. Bilochenko A. Kredytuvannya ahrarnoho sektoru Ukrainy v umovakh viiny. Ekonomika ta suspilstvo. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3>.
3. Hromov O. Silske gospodarstvo pid chas viiny: zmina priorytetiv. Uriadovyi kurier. 2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>.
4. Ishchenko Ya. P. Zabezpechennia informatsiinoi funktsii upravlinnia ahrarnym biznesom v umovakh voiennoho stanu: osoblyvosti bukhhalterskoho obliku y opodatkuvannia. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky. 2022. No 1. S. 37-55.
5. Luchechko Yu., Hordiichuk A. Rehionalni tendentsii i priorytety rozvytku ahrarnoho biznesu v Ukraini u period viiny. Ekonomichni forum, 2023, Vyp. 1(3), S. 22-28.
6. Makaliuk I.V., Kashpurenko T.O., Barannikov M.O. Stanovyshe pidpriemstv ahrarnoho sektoru Ukrainy v umovakh viiny: finansovo-investytsiini aspekty. ekonomika ta suspilstvo. 2023. Vypusk 43. Elektronnyi resurs: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/8108b9e8-d454-407b-85a4-26524c531700/content>
7. Popadynets N.M. Vnutrishnii rynek produktii ahrarnoho sektoru: mekhanizmy efektyvnoho rozvytku. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Mekhanizmy efektyvnoho rozvytku prykordonnykh terytorii. 2014. Vyp. 4(108). S. 191-198.
8. Popadynets N. M. Konkurentospromozhnist produktii ahrarnoho sektoru na vnutrishnomu ta zovnishnomu rynkakh. Molodyi vchenyi. 2015. №2. S. 1330-1333.
9. Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy (2023). Derzhavna pidtrymka. 09.05.2023. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka>
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii» №326 vid 20.03.2022 roku